

Erix Mariya
Remark

G'arbiy frontda o'zgarish yo'q

Roman

To'rtinchi nashri

YANGI ASR AVLADI
TOSHKENT
2016

UO'K: 821.512.133-3

KBK: 84(4Nem)

R – 40

Remark, Erix Mariya

G'arbiy frontda o'zgarish yo'q: roman. Erix Mariya Remark / Ruschadan Nizom Komil tarjimasini. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 240 b.

ISBN 978-9943-27-668-8

Atoqli nemis yozuvchisi Erix Mariya Remark ijodi bilan kitobxonlarimiz uning «Uch og'ayni» romani orqali tanishganlar. Mana endi adibning yana bir mashhur romanini e'tiboringizga havola qilayotirmiz. Mazkur asarda birinchi jahon urushi o'z domiga tortgan o'spirinlar obrazi orqali urush dahshatlarini boshidan kechirgan, ruhan ezilgan, jamiyatdan begonalashgan va bolalik orzu-umidlari chilparchin bo'lgan butun bir avlodning ayanchli qismati mahorat bilan aks ettirilgan.

UO'K: 821.512.133-3

KBK: 84(4Nem)

Rus tilidan
NIZOM KOMIL
tarjimasini

ISBN 978-9943-27-668-8

© Erix Mariya Remark, «G'arbiy frontda o'zgarish yo'q». To'rtinchi nashri. «Yangi asr avlodi», 2016-yil.

TARJIMONDAN

Erix Mariya Remark (1898–1970) nemis adabiyotining yirik namoyandalaridan biri. Uning «Gʻarbiy frontda oʻzgarish yoʻq», «Qaytish», «Uch ogʻayni», «Zafar darvozasi», «Qabr toshlari» kabi qator romanlari dunyoning koʻplab tillariga tarjima qilingan.

Oʻzbek kitobxonlarining hozirgi avlodi Remark ijodi bilan deyarli tanish emas. Xoʻsh, nega shunday? Buning muayyan sabablari bor.

Adibning ilk romanlari rus tilida chop etilishi bilan oq katta shov-shuvga sabab boʻldi. Bu asarlar millionlab nusxada nashr etilganiga qaramay, talabni qondirib boʻlmadi. Odamlar Remark asarlarini bir-birlaridan soʻrab olib oʻqishga kirishdilar. Kutilmaganda rasmiy doiralar, kommunistik mafkura himoyachilari Remarkni gʻoyasizlikda ayblab, uning ijodiga shiddat bilan tosh ota boshladilar. Shu tufayli uning asarlarini oʻzbek tiliga tarjima qilishga hech kim jurʻat etmadi.

Xoʻsh, Remark asarlari shu darajada zararlimidir? Mutlaqo unday emas. Remarkning «aybi» shundaki, u kommunistik mafkuraga ham, burjua mafkurasiga ham xizmat qilmadi. Gitler hokimiyat tepasiga kelib, adib Germaniyani tark etishga majbur boʻlganidan keyin uning asarlari kutubxonalardan yigʻishtirib olinib, shahar maydonlarida yoqib yuboriladi. Sababi, Remark oʻz asarlarida fashizmning asl basharasini ayovsiz fosh etgan, urush dahshatlarini, urush-

ning kishilar taqdiridagi fojiali oqibatlarini g'oyat realistik bo'yoqlarda aks ettirgan edi.

Chinakam katta ijodkorlar har qanday kishilik jamiyatida yuz bergan yoki yuz berayotgan hayot haqiqatini ro'yi rost tasvirlashni hamisha o'z oldilariga maqsad qilib qo'yishgan. Remark ham ana shunday adib edi.

Yozuvchining mashhur «Uch og'ayni» romani ilk bor «Jahon adabiyoti» jurnalida o'zbek tilida chop etildi (1998, 7-9-sonlar). 2002-yili «Ma'naviyat» nashriyoti uni kitob holida nashr etdi. «G'arbiy frontda o'zgarish yo'q» ham birinchi marta ana shu jurnal orqali O'zbekistonga kirib kelgan (2001, 5-6-sonlar). E'tiboringizga havola etilayotgan «G'arbiy frontda o'zgarish yo'q» asari 2004-yilda «Yangi asr avlodi» nashriyotida «Esizgina yoshligim» nomi bilan chop etilgan. Biz mazkur kitobni ko'pchilik kitobxonlarimizning talab va istaklarini inobatga olib «Kamolot kutubxonasi» rukni orqali nashrga tayyorladik va romanni «G'arbiy frontda o'zgarish yo'q» nomi bilan kitobxonlarimizga havola etmoqdamiz.

Bu kitob aybnoma ham, afvnoma ham emas. Bu shunchaki urush dastidan juvonmarg bo'lgan avlod haqidagi, garchi zambarak o'qidan omon qolsa-da, shu urushning qurboniga aylanganlar to'g'risidagi ko'ngil izhoridir.

Muallif

I

Oldingi marradan to'qqiz chaqirim berida turibmiz. Kecha bizni almashtirishdi; hozir qornimiz to'q – go'shtli loviya bo'tqaga burnimizdan chiqquncha bo'kkanmiz, og'zimiz qulog'imizda. Buni qarangki, kechki nasibamiz ham butun bo'ldi: hammamizga dekchamizni to'ldirib-to'ldirib ovqat suzib berishdi. Non bilan kolbasani ham ikki hissadan oldik – qisqasi, oshig'imiz olchi. Ko'pdan buyon bunaqasi bo'lmagandi. Tepakal boshi pamildoriday qip-qizil oshpazimizning o'zi zo'rlab yediradi. O'tgan-ketganni qalpog'ini silkitib chaqirib oladi-da, iloji bo'lsa, idishining orqasiga ham ovqat solib bergisi keladi. U qozoni bo'shamayotganidan xunob. Tyaden bilan Myuller allaqaysi go'rdan ikki-uchta tog'oracha topib kelib, ularni limmo-lim qilib olishdi. Bu ishni Tyaden mechkayligidan qildi. Myuller esa – ehtiyotkorligidan. Tyadenning yegani qayoqqa ketadi – hammaga jumboq. Kun bo'yi og'zi tinmaydi-yu, baribir qiltiriq, chualchangdan farqi yo'q.

Eng zo'ri – chekishdan yolchidik. Har birimizga o'ntadan sigara, yigirmatadan sigareta hamda ikki o'ramdan saqich tamaki tegdi. Men tamakini Katchinskiyning sigaretalariga almashtirib oldim, hazil gapmi, hozir yonimda qirqta sigareta bor. Mayli-da, harna bir kunga cho'ziladi-ku.

Endi, gapning po'skallasini aytadigan bo'lsam, bu narsalar bizga nojoiz. Bunday hotamtoylik boshliqlarimizning tushiga ham kirmaydi. Bu gal bir omadimiz kep qoldi-da.

Ikki hafta burun bizni boshqa qism bilan o'rin almashish uchun oldingi marraga jo'natishdi. Biz turgan joy xiyla osoyishta edi, binobarin, kaptenarmus¹ qaytadigan kunimizga ham har doimgi taqsimot bo'yicha masalliq olib, yuz ellik kishidan iborat rotaga ovqat pishirishni buyurdi. Aksiga olib, xuddi o'sha kuni inglizlarning qo'li qichib qolsa bo'ladimi! Zambaraklardan shunaqayam o'qqa tutishdiki, yer-u ko'k larzaga kelib, okoplarimiz tap-tayyor lahadga aylandi-qo'ydi. Bir mahal qarasak, bor-yo'g'i sakson kishigina omon qolibmiz.

Orqaga yarim tunda qaytdik, shu zahotiyoy har kim o'zini o'z so'risiga tashladi – ko'zimizni ocholmay qolgandik. Katchinskiy to'g'ri aytadi: «Agar to'yib uxlashning imkoni bo'lganda urushning vahima qiladigan yeri yo'q». Lekin oldingi marrada uxlab bo'ladimi? Ikki hafta ozmuncha fursat emas.

Baraklardan dastlabki jangchilar o'rmalab chiqa boshlaganda kun tikkaga kelib qolgandi. Oradan yarim soat o'tar-o'tmas, dekchalarimizni ko'tarib, qadrdon oshpazimiz tomon yugurdik. Undan lazzatli taom hidi ufurardi. Tabiiyki, ishtahasi o'pqnlar har galgiday navbatning boshiga turvoldi: pak-pakana Albert Kropp, rotadagi eng aqlli yigit, shundan bo'lsa kerak, mana endigina yefreytorlikka ko'tarildi; Myuller Beshinchi, imtiyozli asosda imtihon topshirish orzusida hanuzgacha darsliklarni qo'ltiqlab yuradi, o'q do'lday yog'ilib turgan paytda ham fizika qonunlarini hijjalaydi; butun yuzini soqol qoplagan

¹Kaptenarmus – harbiy qismdagi qurol-yarog' va boshqa ashyolar hisob-kitobiga mas'ul shaxs.

Leyer zobitlarga mo'ljallangan fohishaxonalardagi oyimtillalarga ishqiboz. Nuqul bir gapni takrorlab, qasam ichgani-ichgan: go'yo armiya bo'yicha buyruq bor emish, bunday qizlarning ichko'ylagi faqat shohidan bo'lishi shartmish, kapitan va undan yuqori unvondagi zobitlarning qo'yniga kirishdan avval esa cho'milvolmasa, buyruqqa zid ish tutgan bo'larmish; to'rtinchisi – men, Paul Boymerman. To'rtovimiz ham o'n to'qqiz yoshdamiz, to'rtovimiz ham bir sinfdan frontga jo'naganmiz.

Bizdan keyin qator bo'lib do'stlarimiz turishibdi: Tyaden, chilangar, bizga tengqur nimjon bola, rotadagi eng ochofat askar, – ovqatlanishga ingichka bo'lib, cho'zilibgina o'tiradi-yu, keyin qonga to'ygan suvarakday qornini qappaytirib o'rnidan turadi. Xaye Vetsxus, u ham tengdosh, torf qazuvchi ishchi, kaftlari belkurakday, bir buxanka nonni mushtumi ichiga yashirib: «Qani topinglar-chi, qo'limda nima bor?» – deb baqrayib turaveradi. Detering, dehqon, faqat oilasi-yu tomorqasini o'ylaydi, xolos. Va nihoyat, Stanislav Katchinskiy, bo'linmamizning otaxoni, asabi temirdan, aqlli va mug'ombir kishi – yoshi qirqda, rangi zahil, ko'zlari ko'k, yelkalari salqi «qariya», ammo-lekin otishma qachon boshlanishini, yegulik narsalarni qayerdan topish mumkinligi-yu boshliqlarga qanday chap berish kerakligini fahm etishda unga teng keladigani yo'q.

Bizning bo'linmamiz oshxona oldidagi navbatning eng boshida. Turibmiz, turibmiz, oshpazi tushmagur cho'michni qo'lga olay demaydi. Ni-manidir kutyapti.

Katchinskiyning toqati toq bo'ladi:

– E-e, qopqoqni ochmaysanmi, Genrix?! Loviyaning jigar-bag'ri ezilib ketdi-ku!

Oshpaz boshi-boshi qiladi:

– Hamma yig‘ilsin.

Tyaden kulib, so‘z qotadi:

– Hammamiz shu yerdamiz!

Bu gapning ma‘nosi oshpazga yetib bormaydi.

– Bilaman, sizlarga shu kerak-da! Boshqalar qani?

– Bugun ular sening qo‘lingdan taom yeyishmaydi. Kimlar dala shifoxonasida, kimlar yer ostida!

Bo‘lgan voqeani anglab, oshxona xudosi hang-mang bo‘lib qoladi:

– Men yuz ellik kishiga ovqat pishiruvdim-ku!

Kropp uning biqiniga turtadi:

– Demak, bir marta to‘yib tamaddi qilarkan-miz-da. Qani bo‘l, suza qol!

Shu payt Tyadenning kallasiga g‘alati fikr kelib qoladi. Sichqonnikiga o‘xshagan basharasi birdan yorishadi, qisiq ko‘zlari chaqnab, yonoqlari pirliraydi, ana shu qiyofada oshpazga yaqinlashadi:

– Genrix, azimim, bundan chiqdi, nonni ham yuz ellik kishiga mo‘ljallab olgansan-da?

Oshpaz beparvo bosh silkiydi.

Tyaden uning yoqasidan oladi:

– Kolbasani hammi?

Oshpaz yana pamildoriday boshini liqillatadi. Tyaden angrayib qoladi.

– Tamakini ham, shundaymi?

– Ha-da, bo‘lmasam-chi!

Tyaden bizga o‘giriladi, uning quvonchi ichiga sig‘masdi:

– Jin ursin, ana omad, mana omad! Endi hammasi o‘zimizga! Demak, shoshmanglar, shoshmanglar – ha, to‘g‘ri, kishi boshiga salkam ikki hissadan!

Shundagina Pamildori hushyor tortadi:

– Unaqasi ketmaydi, xomtama bo‘lma!

Endi bizga ham jon kirib, baravariga oshpazga yopishamiz:

– Ho‘, qizilbosh, nega unaqasi ketmas ekan? – deydi Katchinskiy.

– Negaki, sakson – yuz ellik emas.

– Hisob-kitobni biz ham bilamiz! – to‘ng‘illaydi Myuller.

– Bo‘pti, ovqatni oxirigacha tarqataman, lekin non bilan kolbasani sakson kishilik beraman, – Pamildori ham bo‘sh kelmaydi.

Katchinskiyning qoni qaynab ketadi:

– Bir martagina oldingi marraga borganingda edi, ko‘rardik ahvolingni! Sen mahsulotni sakson kishiga emas, ikkinchi rota uchun ham olgan-san, borini tarqatasan, gap tamom! O‘sha ikkinchi rota biz bo‘lamiz!

Pamildorini rosa iskanjaga oldik. Uni hamma yomon ko‘rardi: shu oshpazning aybi bilan ovqat okoplarga ko‘pincha kechikib, sovigan bir ahvolda yetib kelardi, sababi, bu zang‘ar yakkam-dukkan o‘q otilib turgan bo‘lsa ham marraga yaqinroq kelishga qo‘rqar, boshqa rotalardagi ovqat tashuvchi sheriklariga nisbatan biznikilar uzoqroqqa emaklab borishga majbur edilar. Mana, masalan, birinchi rotaning oshpazi Bulkeni olaylik. U tamom boshqa odam edi, o‘zi o‘lguday semiz, beso‘naqay kishi bo‘lishiga qaramay, kerak paytda ko‘chma oshxonasini naq okopning og‘zigacha g‘ildiratib kelardi.

Hammamiz dakang xo‘rozday xezlanib turganimizda qo‘qqisdan rota komandiri kelib qoladi, bo‘lmasa bahslashuv mushtlashishga aylanib ketarmidi? U gap nimadaligini eshitgach, nihoyatda hazin ohangda:

– Ha, kecha ko‘p talafot ko‘rdik, – deydi.

So'ng qozon qopqog'ini ochadi:

– Loviya chakkimasga o'xshaydi-ku, a?

Pamildori bidirlab javob qaytaradi:

– Ha, molgo'shti bilan charvi ham solingan.

Leytenant bizga qaraydi. Ko'nglimizdagini sezdi-yov. Tushunadigan odam-da, – ming qilsa ham o'zimizga o'xshagan oddiy xalqdan chiqqan. Rotamizga kelganda kichik zobit edi. U qozon qopqog'ini yana bir bor ko'tarib, hidlab ko'radi, keta turib:

– Menga ham suzing, – deydi komandir, – hamma narsani yigitlarga tarqating. Bular hali bizga kerak bo'ladi.

Pamildorining turqi o'zgarib ketadi. Tyaden esa uning atrofida dikonglay boshlaydi:

– O'l-a! Bir yering kamayib qolarmidi?! O'zingni butun armiyaning moddiy ta'minot bo'yicha qo'mondoniday tutasan-a! Bo'la qol, qari kalamush, suz, qorin tatalab ketdi.

– O'chir, yaramas! – deb pishqiradi Pamildori alamini kimdan olishni bilmay. Bunaqa narsalarni u aqliga sig'dirolmas, umuman, yorug' dunyoda nimalar bo'layotganini anglab yetolmasdi. Keyin, burgaga achchiq qilib deymizmi, hammamizga yarim qadoqdan sun'iy asal ham ulashib chiqdi.

* * *

Bugun rostdan-da yaxshi kun bo'ldi. Pochta ham keldi; har birimiz uch-to'rttadan xat va gazetalar oldik. Qornimiz to'q – qayg'umiz yo'q, asta-sekin barak orqasidagi o'tloqqa yoyila boshladik. Kropp margarin bochkasining qopqog'ini qo'ltig'iga qistirib olgan.

O'tloqning o'ng tarafida hafsala bilan qurilgan, oddiy askarlarga mo'ljallangan kattakon hojatxonana bor. Darvoqe, u yoqqa hamma narsadan o'ziga

naf qidirishni hali o'rganmagan va harbiyga endigina chaqirilgan g'o'r bolalargina yugurishadi. Biz esa jonimizning huzurini bilamiz. Gap shundaki, o'tloqning har yer-har yeriga xuddi ana shu zarurat uchun xizmat qiladigan bir kishilik hojatxonalar ham qo'yilgan. To'rtburchak uzun yashikni eslatuvchi bu kabinalar sip-silliq taxtalardan pishiq-puxta yasalgan, o'rindig'ini aytmaysizmi! Ularni bir joydan-ikkinchi joyga ko'chirish o'ng'ay bo'lishini o'ylab, ikki biqiniga tutqich ham qoqib qo'yishgan.

Biz ana shu kabinalardan uchtasini bir yerga doira shaklida o'rnatamiz-da, yalpayib o'tirvo-lamiz. Ikki soatdan oldin turish yo'q.

Hali-hali eslayman: frontga yangi kelgan paytimizda hammamiz kazarmalarda yashab, umumiy hojatxonaga qatnab yurgan dastlabki kezlari uyalganimizdan qora terga botib ketardik. Hojatxonaning eshigi yo'q, yigirma kishi deng, xuddi tramvayda o'tirganday, qator bo'lib cho'nqayib o'tirvoladi. Bir qarashning o'zida saf baravariga ko'zga tashlanadi – to'g'ri-da, askar degan hamma vaqt kuzatuv ostida bo'lishi kerak.

O'shandan beri – uyalish nima bo'пти – boshqa ko'p narsalarni ham pisand qilmay qo'ydik. Bundan battariga ham ko'nikib ketdik.

Bu yerda, ochiq havoda toza miriqamiz. Ilgari bu haqda gapirishga nega uyalardik, hayronman – tabiiy ehtiyoj, zarurat-ku, bu axir. Xuddi non yeganday, suv ichganday gap. Ushbu zarurat hayotimizda shu qadar muhim o'rin tutmaganida va bu ehtiyojning tabiiyligi biz uchun yangilikday tuyulmaganida, ehtimol, gapni chuvalashtirib o'tirishning keragi bo'lmasmidi? Men «biz uchun» deyapman, chunki bu narsa boshqalar uchun hamisha oddiy haqiqat bo'lgan.

Qorin va ovqat hazm qilish masalasi o'zgalardan ko'ra askar uchun muhimroq, bu askarga eng yaqin soha, o'ziga xos muhit. Askar lug'at boyligining to'rt dan uch qismini shu sohadan oladi, beaded quvonchi-yu tizginsiz g'azabini to'yib-to'yib izhor etmoq uchun u jamiki bo'yoqlarni aynan mana shu muhitdan topadi. Boshqa birorta lahjada bu qadar qisqa va aniq qilib ko'ngilni bo'shatishning iloji yo'q. Frontdan qaytganimizdan so'ng uyimizdagilar va o'qituvchilarimiz rosa taajjublanishsa kerak, biz nima qilaylik, axir, bu yerda hamma shu tilda gaplashadi.

Ichimiz bo'shayotgani sayin tanamiz bajarayotgan bu yumushdan xijolatlik hissi ham parday to'zib borardi. Xijolat bo'larmishmiz-a! Mana shunday quling o'rgilsin sharoitda hojat chiqazayotganimizni qarta o'yinida qo'li kelib turgan qimorbozning holatiga o'xshatsa, qaytaga to'g'riroq bo'ladi. Nemis tilida «hojatxonadan yangiliklar» degan ibora bekorga paydo bo'lgan emas. Bu iborani ishlatganda og'zi shaloqlikni nazarda tutishadi. Iliq-issiq oshyonidan mana shunday kunjaklarga kelib qolgan askarning og'zi shaloq bo'lmay, yana kimning og'zi shaloq bo'lsin?

Hozir o'zimizni devorlariga oppoq koshinlar terilgan dabdabali hojatxonada o'tirganday sezyapmiz. Unaqa hojatxonalar ozoda bo'lishi mumkin – bor-yo'g'i shu; bu yer esa – rohat!

Ajabtovur osuda damlar... Tepamizda musaffo osmon. Ufq tomonda sarg'ish aerostatlar, zenit snaryadlarining portlashidan hosil bo'lgan laxtak-laxtak bulutlar ko'zga tashlanadi. Ba'zan ular bir tutam bo'lib osmonga sapchiydi, bilib turibmiz, zenitchilar aeroplanlarga o'q uzishyapti.

Frontning gumbur-gumburi, olisdagi momaqal-diroqday elas-elas quloqqa chalinadi. Ari uchib o'tsa, bu ham eshitilmay qoladi.

Tevarak-atrofimiz yam-yashil o'tloq. Maysalar shabadada ohista tebranadi. Oq kapalaklar kech yozning iliq, mayin havosida yayrab qanot qoqyap-ti; miriqib sigareta tortganicha birimiz xat, birimiz gazeta o'qiyapmiz, furajkalarimizni yechib, yoni-mizga qo'yib qo'yanmiz, shamol sochlarimizni siypalaydi, o'y-xayol va so'zlarimizga aralashadi.

Uchta kabina qip-qizil lolaqizg'aldoqlar orasida turibdi...

Margarin bochkasining qopqog'ini tizzamiz-ga qo'yamiz. Qarta tashlashga qulay-da. Kropp cho'ntagidan qartalarni chiqazadi. Endi bizni o'rnimizdan qo'zg'atish osonmas.

Baraklardan nag'ma sadosi eshitiladi. Ba'zan qartani bir chetga surib, bir-birimizga tikilib qo-lamiz. Shunda bittamiz: «Eh, bolalar juvonmarg ketdi-da...» yoki: «Bundan battar bo'lishi ham mumkin edi-ku», – deymiz. Shunday deymiz-u, o'yg'a tolamiz. Har kim ichidan o'tganini o'zi biladi, gap-so'z ortiqcha. Hozir bu yerda o'tirmasligimiz hech gap emas edi-da, yo alhazar, o'lib ketishimiz-ga bir bahya qolgandi-ya! Binobarin, shu tobda atrofimizdagi hamma narsa – lolaqizg'aldoqlar ham, yegan ovqatimiz ham, sigareta-yu kechki shabada ham benihoya aziz tuyulardi.

Birdan Kropp so'rab qoladi:

– O'shandan keyin Kemmerixni hech kim ko'rdimi?

– U Sen-Jozefda, dala shifoxonasida, – javob beraman men.

– Oyog'idan o'q yegan – uyiga qaytishi mum-kin, – deydi Myuller.

Kechqurun undan xabar olishga kelishamiz.

Kropp choʻntagidan bir xatni chiqazadi.

– Kantorekdan alangali salom!

Xaxolab kulib yuboramiz. Myuller chekib boʻlgan sigaretasini chetga uloqtiradi.

– Uning shu yerda boʻlishini judayam xohlardim-da.

* * *

Past boʻyli, hammavaqt kulrang belburma kamzul kiyib yuradigan, basharasi kalamushnikiday turtib chiqqan Kantorek sinfimiz rahbari edi. «Klosterberg gʻazabi» deb nom chiqazgan kichik zobit Ximmelshtosning boʻyi ham unikidan baland emas. Shunisi qiziqki, dunyodagi jamiki balo-qazolar koʻpincha mana shunaqa pakana odamlardan chiqadi; ularning feʼl-atvorlari novcha kishilarnikiga nisbatan beqarorroq. Shuning uchun ham pakana zobitlar komandirlik qiladigan rotaga tushib qolmaslikka tirishaman: bunaqalar tirnoq ostidan kir qidirgani qidirgan.

Badantarbiya darslarida Kantorek nuqul nutq soʻzlardi, oxiri shu bilan tugadiki, kunlardan bir kun butun sinfimiz bilan saf tortdik-da, uning rahnamoligida okrug harbiy boshqarmasiga borib, koʻngilli sifatida frontga joʻnatayotganlar roʻyxatiga yozilib keldik.

Oʻshanda koʻzoynaklarini yiltiratib, bizga maʼnodor tikilib qaragani va: «Hamma bilan bir yoqadan bosh chiqazasizlar, shunday emasmi, doʻstlarim?» – deb soʻragani hali-hali koʻz oldimdan ketmaydi.

Bunaqa tarbiyachilar uchun balandparvoz tuygʻular qahat emas, ular bunday tuygʻularni choʻntaklarida olib yurishadi va kerak payt-

- Lituz.com

Elektron kitoblar

**To'liq qismini Shu tugmani
bosish orqali sotib oling!**